

Soveltavan filosofian luova räjähdysvoima

Professori Esa Saarisen virkaanastujaisluento Teknillisellä korkeakoululla
17.12.2002

Herra rehtori, professorit, hyvät naiset ja herrat

Filosofia elämänasenteena

Kun Thalekselta, ensimmäiseltä filosofilta, kysyttiin mikä on vaikeinta, hän vastasi 'Itsensä tunteminen'. Entä helppoa? 'Toisten neuvominen'. Suloisinta? 'Onnistuminen'.

Sittemmin akateemiset filosofit ovat unohtaneet sekä itsensä tuntemisen että onnistumisen. Entä jos tässä kohdassa käännämme uuden luvun ja palaamme niihin lupauksiin, joita filosofia alkuperäisesti esitti?

Filosofian luonne antiikissa oli tukea ihmisten pyrkimystä löytää palkitseva ote elämään. Antiikin filosofia oli käytännön filosofiaa. Pyrkimyksenä oli rikastaa elämää ja käyttää ajattelua tämän loistavasti olennaisen pyrkimyksen tyhjentyttömänä työvälineenä. Tarkoitus oli ajatella, jotta voisi elää paremmin, täysilakisesti tavoitellen sitä ainutlaatuisuutta, mikä on ihmisen elämä.

Siksi Diogenes Laertios, 200-luvulta säilyneessä laajassa filosofian historiassa, kuljettaa merkkifilosofien elämäntarinoita rinta rinnan heidän näkemystensä kanssa. Kirjan nimi on Merkittävien filosofien elämät ja opit. Kuvatessaan filosofian syntyä hän viittaa antiikin seitsemään viisaaseen seuraaventyyppisin luonnehdinnoin: "Hallitse itsesi, etenkin pidoissa." (Khilon) "Älä panettele ystävää, mutta älä myöskään vihollista." "Vaali totuutta, luottamusta, kokemusta, taitavuutta, toveruutta ja huolenpitoa." (Pittakos) "Opi kantamaan onnen vaihtelut arvokkaasti." (Kleobulos) "Hallitse kielesi, vatsasi, sukuelimesi". (Anakharis Skyutti)

Filosofia oli sanallisesti ilmaistua elämäntaitoa, jolla pyrittiin vaikuttamaan ajatuksiin ja ajatusten kautta käytännön elämään. Filosofia oli sitoutunutta, tilanteissa toimimisen kykyä ja taitoa hallita itsensä. Se oli olemassa elämää varten.

Elämänfilosofinen suuntaus filosofiassa kiteytyy Sokrateen hahmossa. Sokrates ei kirjoittanut mitään. Hän keskitti voimansa elämänsä elämiseen, tietoisesti, arvokkaasti, huumorintajuisesti ja omaleimaisesti. Sokrates loi filosofisen elämän, ei filosofista oppijärjestelmää. Filosofia oli Sokrateelle elämän ajatuksellisesti ohjattua toteuttamista viisautta kohti ja hyveistä käsin.

Soveltava filosofia, sellaisena kuin sen haluan nähdä, on tämän sokraattisen, ylevöittävän pyrkimyksen jatkumo. Ratkaisevaa tällaiselle filosofialle ei ole se mitä teoriassa tapahtuu, tai syntykö teoriaa selittämään tapahtumista, vaan mitä tapahtuu todella - ihmisessä itsessään, hänen ajattelussaan ja tämän seurauksena hänen ympäristössä. Mitä mieltä on filosofialla, joka ei liity siihen mitä tapahtuu kotona, työpaikoilla, makuuhuoneessa, aamiaispöydässä lasten kanssa? Arjen filosofille ei mitään.

Jos antiikin filosofia oli ytimeltään elämänfilosofiaa, viime vuosisadan akateeminen filosofia ei sitä ole. Akateemisen filosofian eri osa-alueilla on toki oma älyllinen viehätyksensä ja tiedefilosofiassa arvonsa. Omasta puolestani asetan kuitenkin filosofian varsinaiset haasteet ja palkitsevuudet elämän arkiprosessien yhteyteen. Konkreettisten elämisten lihalliset, tunneladatut ja hikiset, rakkauksien ja ahdistusten ympäristöt ovat sitä aluetta, johon filosofiassani haluan kytkeytyä, erotuksena asiantuntijarajautuneen filosofian elottoman abstrakti horisontti.

Kohtaaminen kadulla

Arjen filosofia ammentaa yhteyksistään. Filosofia ei ole itsenäinen ja erillinen saareke, vaan vuorovaikutuksistaan elävä hanke. Filosofia ei ole kuningas, joka säättää ja hallitsee, vaan uusia yhteyksiä synnyttävä palvelija ja sellaisia etsivien uskollinen matkakumppani.

Platonin Lakhes-dialogissa Sokrates kohtaa kuuluisan sotapäällikön Lakheksen ja alkaa kysellä tältä, mitä on urheus. Keskustelun kuluessa sotapäällikölle selviää, ettei hän itse asiassa tiedäkään vastausta. Myöskään Sokrates ei tarjoa omaa näkemystään sotapäällikölle. Mutta Sokrates on jo antanut hänelle jotain arvokkaampaa kuin erillisen urheus-opin opinkappaleen: hän on avannut keskustelukumppaninsa sisäisen keskustelun, vieläpä teemasta, joka olennaisesti koskettaa tämän elämää ja toimintaa. "Sokrates ei päästä", yksi keskustelukumppaneista toteaa, "ennen kuin on tutkinut kaiken juurta jaksain. ... Vastedes toimii varmasti viisaammin, ellei pelkää tätä käsittelyä vaan haluaa ... yhä oppia niin kauan kuin elää eikä kuvittele, että vanhuus ilman muuta tuo tullessaan viisauden."

Sokrates välittää keskustelukumppaneitaan eteenpäin, kohti monimuotoisempaa maailmasuhdetta ja elämänasennetta. Sokraattinen soveltava filosofia on yhteyksien avaamisen ja vaikuttamisen hanke, jonka tähtäimessä on ajattelun liike ja muutos tavassa, jolla ihminen toimii. Filosofia on transformoivaa ajattelua, joka liikuttaa – sisältä käsin ja eteenpäin.

Sokrates kysyy. Tähän sisältyy se mullistava oletus, että ihminen jo tietää enemmän kuin oivaltaa tietävänsä. Pääasiana ei ole uusien totuuksien sisäistäminen, vaan pikemminkin vanhojen tuore oivallus.

Filosofiassa tulee siis olla henkilökohtaista merkitystä minulle. Filosofia kääntyy sisäänpäin, lähelle ja kohti ihmistä itseään. Mutta näin toimiessaan filosofia avaa oven jokaiselle. Jokaisessa on filosofiaa ja jokainen voi syventää filosofiaansa. Pääteema on kasvu tästä eteenpäin kohti viisauden ideaalia, johon kenelläkään ei ole etuoikeutta.

Asiantuntijat eivät ole erityisasemassa. Ylipappien ja kurimatriisien tilalla filosofiassa on vapaus.

Mutta vapauden kääntöpuolella on vastuu - vastuu ajatella itse.

Jatkuva kasvu

Jotta filosofia voisi avata väyliä jokaiselle, sen täytyy kyetä viestimään ja puhumaan monin kielin. Soveltava filosofia elää ja kuolee kommunikaatiokykynsä kanssa. Sillä ei ole varaa eristää itseään akateemisen maailman lokerokehikoiden sisään. Lähtökohdan nöyryys on tietoisuutta siitä, että elämänsä edessä jokainen ponnistelee yhtä mittaamattomien mahdollisuuksien ja vaikeuksien kanssa.

Jokainen ihminen ajattelee omat ajatuksensa. Jokainen elää oman elämänsä. Nämä ajatukset sekä se elämä voisivat kuitenkin olla parempia kuin ne nyt ovat. Tehtävänä on siis laajentaa omaa ajattelua ja oman elämän henkistä perustaa.

Filosofia on henkilökohtaisen elämänmestaruuden apuvoima ja sydämen äänen tiedetäidettä. Sen työmenetelmänä ovat sanat, järkeily, ajatusyhteydet, kielikuvastot ja mielikuvastot, ennen kaikkea: ajattelun liike. Mutta ideana ei ole kehittää oppirakennelmaa tai jakaa erityistä filosofia-tietoa. Ideana on pikemminkin haastaa keskustelukumppani palauttamaan mieleen, mitä hän todennäköisesti jo tietää. Filosofian tehtävänä on olla hellän dynaaminen elämän avustaja, hienotunteinen mutta määrätietoinen rinnalla kulkija, joka itsepintaisesti kysyy, miten toimia, mitä tehdä, miten luoda elämää tästä eteenpäin.

Sokrates on itsepintainen eikä hellitä edes kuolemassa. Hän vertaa itseään lentävään paarmaan. Edelleen kättilöön, sillä tarkoituksena on avustaa toista synnyttämään omat ajatuksensa. Mutta Sokrates vetoaa myös daimoniinsa, sisäiseen ääneen, korkeammanasteiseen yhteyteen, joka kohottaa ja kirkastaa ihmisen näköalan ylitse tavanomaisen.

Onko siis mahdollista, että jotain erityisen korkeaa olisi sisäänrakennettuna ja kätkeytyneenä jokaisessa meistä? Onko ajateltavissa, että inhimillinen aarrearkkuilmiö on mahdollinen ja jokainen ihminen olisi hiomaton timantti? Että arvostelukyvyn kehittäminen, rohkeuden, pitkämielisyyden, oikeudenmukaisuuden ja

tilannetajun terävöittäminen - hyveiden kehittäminen ylipäätänsä - olisi sen timantin hiomista? Timantin hiontaa, rakkautta kohti viisautta?

Näin uskon itse ja näen siksi keskeisen tehtävän filosofialle, soveltavalle filosofialle, osana ihmisen päättymätöntä pyrkimystä kehittää itseään ja löytää ainutkertaisuutensa merkitsevimmät muodot. Avainasemassa ovat ihmisen osin lukkiutuneet ja kätkeytyneet piilevät viisaudet, ihmisten välinen vuorovaikutus ja halu kurottautua korkeammalle. Tavoitteena on uudistuminen, parannus, oivalluselämä, joka ihmisen sisäisistä voimanlähteistä käsin käynnistää odottamattomat ihmeet.

"Kyselen mielelläni yhtäläillä rikkailta ja köyhiltä ja keneltä tahansa", Sokrates kuvaa toimintaansa Platonin Apologiassa. "Otin tehtäväkseni ... suurimman hyvän työn, minkä ihminen mielestäni voi toiselle tehdä: yritin saada teidät uskomaan, että tärkeämpää kuin mikään muu on kehittää itsensä mahdollisimman hyväksi ja viisaaksi" ... "ei kuoleman karttaminen ole vaikeaa, mutta pahuuden karttaminen on, sillä se on kuolemaakin nopeampi."

Ihminen voi kehittyä yhteen suuntaan, tai sitten hyvinkin toiseen. Sokrateen perintö muistuttaa siitä, että suunta voi olla täysin väärä. Soveltava filosofia on inhimillisen kasvun, ajatusvaihtoehtojen, henkilökohtaisen moraalin ja luonteenkehityksen filosofiaa, joka uskoo jatkuvan kasvun mahdollisuuteen viisauden valaistuksessa. Soveltava filosofia uskoo, että ihminen voi kehittyä ihmisenä paremmaksi ja että hänen on aiheellista tulla paremmaksi. Filosofia joka ei tuota hyvää elämää on epäonnistunutta filosofiaa. Meidän tulee kääntyä kohti hyveitä, hyvän elämän tuotantovoimia, omassa itsessämme.

Elämäntaidot vuorovaikutustaloudessa

Kyky kehittää elämän taitojaan korostuu avoimessa innovaatiotaloudessa, joka on luonteeltaan vuorovaikutus- ja ihmisintensiivinen. Väkevimmit läpimurrot syntyvät erilaisten ihmisten välisten luottavaisten ja anteliaitten, välittävien ja rohkeitten yhteenliittymien kautta. Suuri vaatii syntyäkseen elämän myönteistä peruskäsitteistöä, elämän antiikkisia perushyveitä.

Keskinkertaisuus kaikessa riittää, kun homma rullaa ja kaikki mitä tahdotaan on, että homma jatkossakin vain rullaa. Entä jos halutaan enemmän? Yksilön ajattelu saattoi olla kapeaa ja jatkuvasti kaventuva säädellyssä, pääomaintensiivisessä ja suljetussa taloudessa mutta vuorovaikutustalouden lainalaisuudet ovat toiset. Meidän kannattaa olla ihmisinä moniulotteisia ja kyvykkäitä toimimaan siinä hengessä, mitä antiikissa kutsuttiin hyveelliseksi, siis tilanneherkästi, rohkeasti, viisaasti ja oikeudenmukaisesti.

Se kannattaa insinöörille, joka yhteistoimintasuhteitten kautta antaa parhaan ammattipanoksensa niihin hankkeisiin, joiden loisto riippuu suuresta joukosta toisenlaisia toimijoita kuin on hän itse.

Näkemyksellä ulos uomasta

Filosofi on villi, vangitsematon ja vapaa. Filosofin tulee ajatella itse ja uskoa hengen voimaan.

Hengen tehtävänä on rakentaa näkemys. Kokonaishahmo ei kuitenkaan ole johdettavissa tosiasioista, vaan vaatii mielikuvitusta, jäsenäisyvoimaa syntyäkseen.

Juuri mielikuvitusta filosofia ylistää. Filosofia on mielikuvituksellista melkein mielipuolisuuden rajoille mutta mielipuolisuuden rajoiltakin se siementää ja sytyttää. Tukenaan inhimillisen kielen tyhjentyvät mahdollisuudet, filosofia haluaa rohkaista harjoittajaansa ajattelemaan rohkeasti ja laajassa rekisterissä, yhteyksin joita menneisyys ei nähnyt. Filosofia on yksi apuväline kokonaisuuksien hahmottamiseen. Filosofia on jäsentävää tietotaitoa, se ottaa etäisyyttä kohotakseen korkealle ja piirtääkseen ylärekisteristä uudet ääriviivat.

Kun ihminen näkee, hän samalla sulkee silmänsä. Jokainen ihminen jakaa maailmansa olennaisuuksiin ja epäolennaisuuksiin, keskiöihin ja reuna-alueisiin, lähipiireihin ja sivuutettavuuksiin. Jokaisella on yleisnäkemys elämästä, itsestä, toisista ihmisistä, lähitulevaisuudesta, lapsuudesta, rakkaudesta, uudistumisesta, toivon mahdollisuuksista. Ne yleisnäkemykset perustuvat painotuksille, sivuutuksille, sävytyksille, unohduksille, liioitteluille, arvauksille, yleistyksille ja ulkonaisille satunnaisuuksille. Useimmissa tapauksissa näkemys on tapailevia ja puutteellisia, hataria huitaisuja. Näkemys ohjaa meitä, mutta vain harvoin me ohjaamme näkemystä.

Entä jos haluamme parantaa? Filosofia haastaa ihmisen kysymään näkemysensä perusteita ja kutsuu näkemystyöhön. Se muistuttaa vaihtoehtoja ja kysyy perusteiden perään. Filosofia ei ole tiedettä kokonaisuuksista mutta kokonaisuudet hahmottuvat terävämmin filosofian kautta.

Tämä vaihtoehto on elintärkeä. Uoma kutsuu ja houkuttelee jatkamaan kuten tähänkin asti, muiden mukana kulloisessakin virrassa. Konkreettinen toiminnan uoma, ajatuksen uoma. Kokemus osoittaa uomaelämän vaarat ja silti valtaosa kaikista ihmisistä kaiken aikaa uomakipittää. Kuitenkin uoman ulkopuolellakin on elämää. Filosofia muistuttaa, että uomasta käsin aukenee vain kapea kaistale koko kaikkeudesta, elämästä, itsestämme ja toisista ihmisistä, olevaisesta ja tulevaisuudesta. Filosofia on ajatusvoimaa, jonka avulla ihminen voi

henkisesti vakuuttua uomaukkoutumisen, sivunousun välttämättömyydestä ennen kuin kerran vuolas uoma on huomaamatta umpeutunut ympäriltä kokonaan kuiviin.

Tuottavuus edellyttää osaamista mutta tietääkö osaaminen, mitä kaikkiaan kannattaa tehdä? En tunne yhtäkään suurta onnistujaa teollisuudesta, liike-elämästä tai kulttuurielämästä, jonka osaaminen ei yhdistyisi kykyyn työstää näkemystä jäntevästi, jännittävästi, kirkkaasti ja omaehtoisesti. Osaaminen on avain mutta näkemystyö kertoo, mihin oveen kannattaa avainta sovittaa.

Läpimurtojen politiikka

Soveltava filosofia, sellaisena kuin siitä puhun, tavoittelee yhteyttä ihmisen sisäisiin vipuvoimiin. Siksi on lupa linjata ylärekisterein ja tavoitella läpimurtoja.

Soveltavan filosofian luova räjähdysvoima tähtää mullistuksiin yksilöllisissä elämänkaarissa ja yhteisöjen kohtaloissa. Se muistuttaa teknistä osajaa voimavarastosta, mikä tällä on eksperttiroolinsa alla näkemyksellisen ajattelijan olemuksessaan. Jokainen näkemyksesi voisi olla rikkaampi, filosofia muistuttaa, moniulotteisempi, rohkeampi ja hienojakoisempi. Jokainen näkemys on joiltakin osin keskinkertainen ja lattea. Mutta ennen kuin uusi filosofia on jäsentynyt esiin latteakin näkemys voi vedota hitaan vaihtuvuuden lakiin ja esittää nykyistä uomaa vaihtoehdottomana välttämättömyytenä.

Filosofia etsii edemmäksi, latteuksien läpi kohti kohottavaa. Filosofia on näkemyksellistä ja kuitenkin se ei julista mitään tiettyä näkemystä. Se tarjoutuu avaamaan väyliä uusista näkemyksistä vanhoihin ja kaikista uusiin suuntiin. Se haluaa työstää mitä tahansa näkemystä edelleen. Se on harjoituskenttä yksilölle, joka haluaa kehittää omaa kykyään uudistaa ja tuoreuttaa näkemyshahvokkojaan.

Majakkamääreet, vapauden voima

Filosofian tehtävä on auttaa harjoittajaansa työstämään itseään, omia ajattelutapojaan ja näkemyksiään. Filosofia on tiedostavan elämän palvelija ja sitä harjoitetaan toiminnallisten muutosten ja elämänstrategisten uudistumisten vuoksi. Työvälineinään filosofia nojaa ajatteluun, kieleen ja järkeilyyn ja näiltä osin se yhdistyy muihin järjestäytyneisiin älynharjoituksen rationaalimuotoihin, tieteisiin.

Mutta filosofia on myös puhetta ja kirjallisuutta. Filosofia elää, sykkii ja vaikuttaa sillä salaperäisellä välivyöhykkeellä, jossa järki kohtaa tunteet ja yksityinen yleisen. Kuten kirjallisuus tai esiintyvä taide

filosofia puhuttelee ihmistä tunne-, mielikuva- ja miellelyhtymien kautta rajoittumatta vaikutuskeinoissaan ahtaasti rationaaliseen.

Filosofian sallima sanasto ja kielenkäyttö on järkeilevän älynharjoituksen kentässä vailla vertaa. Mikä tahansa käy, jos se toimii. Jokin voidaan saada toimimaan yhteydessä, jossa kukaan ei olisi voinut odottaa että mikään toimii. Ja mikä ei välttämättä toimi tekstissä saattaa silti toimia puhutussa tilanteessa. Teekkari E. Saarisen luennolla joutuu siis varautumaan omalaatuiseen kielenkäyttöön ja ällistyttyviin tyyli- ja lausekeihin. Suuri osa filosofian elämänfilosofisesti voimallisinta aineistoa on pursuavaa ja omalakista, selkeään lineaarikielenkäyttöön tottuneen nopean tarkastelijan kannalta hämää, outoa ja tyrmistyttävää.

Kuin runoutta paikoin, tai salakieltä. Joka tapauksessa käsitteiden taidetta, kielellisen ilmakehän yksi huikea hanke, jossa perusteluketjujen ja järkeilyn ohella on lupa odottaa ällistyttyviä käännteitä, hurjia ajatusliittymiä, salamannopeita siirtymiä asiakokonaisuudesta toiseen ja takaisin.

Sana voi olla majakka, joka valaisee merta. Karikko on sama yhä edelleen mutta merenkulkijan suhde siihen voi muuttua, jos majakka näkyy.

Insinöörin ihme

Olemme Teknillisessä korkeakoulussa, jossa osaamisen kehitys kohdistuu järjestelmien käsittelyyn, hallintaan ja muuttamiseen. Koska elämämme toteutuu tällaisten järjestelmien moniulotteisessa matriisissa, teknilliset osaamiset tunkeutuvat koko elämänmuotomme ytimeen ja ympäröivät meitä kaikkialta.

Insinööriosaaminen ympäröi meitä, insinöörit ympäröivät meitä. He muuttavat ja muovaavat maailmaamme, he parantavat järjestelmiä, joiden kautta elämänmuotomme sykkii. Mutta insinööri on enemmän kuin osaamisensa. Hän on ihmisenä osaamistaan suurempi ihme, jota ei voida tylpistää miksikään yksikäsitteiseksi järjestelmäksi, koneistoksi tai kaavaksi. Kuten jokainen ihminen, hän elää ulkoisessa toimeliaisuuden maailmassa oman sisäisen tunne-, uskomus, unelma- ja rajoitemaailmansa kautta. Voiko se sisäinen maailma olla nykyistä laajalaisempi, joustavampi ja jännittävämpi, jatkuvasti laajentua kohti viisauksia ja uusia avauksia?

Kyllä. Siksikin: soveltava filosofia, insinöörin, ihmisen arkeen yksi työväline lisää, yleispätevä, kaikkialle ulottuva. Häntä itseään varten ja hänen kauttaan, toisia varten.

"Sen havaitseminen että elää", Aristoteles toteaa, "kuuluu itsessään nautinnollisiin asioihin". Filosofian tehtävänä on syventää tätä nautintoa.

Sen tulee antaa käsitteellisiä keinoja havaita oman elämän ainutkertaisuus ja ne mahdollisuudet, mitkä tästä ihmeestä käsin meille avautuvat.